

EINDELOOS

- 6 - Elke bron heeft historische waarde - 8 - You Will Meet Woody Allen - 12 - NS-Spoor-Stem - 14 - Stereotype schluss

Het is ook nooit goed

Sarko's ijver voor historisch museum wekt woede Franse historici

Clara van de Wiel - In het debat over het vermeende ontbreken van een nationale identiteit in Nederland wordt nogal eens verwezen naar Frankrijk. Frankrijk, het chauvinistische land bij uitstek waar men, al 'liberté, égalité, fraternité' roepend, er wél in slaagt een eenduidige identiteit te presenteren waaraan immigranten zich kunnen spiegelen. Het debat over het oprichten van een Frans Nationaal Historisch Museum, in de Nederlandse pers vrijwel genegeerd, toont een ander beeld.

De Parijse wijk Le Marais is de afgelopen maanden naast een aaneenschakeling van pittoreske Joodse eethuisjes en trendy boetiekjes tevens het decor geworden van een felle strijd om de presentatie van historisch erfgoed. President Sarkozy heeft besloten om, naar het voorbeeld van voorgangers Mitterrand en Pompidou, de hoofdstad een museum te schenken en als locatie daarvoor de oude Joodse wijk gekozen. Sarko laat geen onduidelijkheid bestaan over het doel van het beoogde instituut: het op te richten Frans Historisch Museum

moet de nationale identiteit versterken. De focus moet liggen op de presentatie van Belangrijke Historische Figuren uit de Franse geschiedenis om zo houvast te bieden in de vermeende identiteitscrisis. Voortvarend als altijd wil hij het museum zo snel mogelijk tot stand brengen, en wel in

het huidige Nationaal Archief, dat in een van de grootste stadspaleizen van Parijs gehuisvest is. Al in het voorjaar van 2011 moeten hier de eerste exposities over het roemruchte Franse verleden gepresenteerd worden.

Waar Nederlandse politici tot grote verontwaardiging van

Archivarissen en historici houden ouderwetse *sit-ins*

velen een dergelijk museum hier zojuist de nek om hebben gedraaid, lijkt men in Frankrijk juist minder gelukkig met de ijverige president. Het gebouw van het Nationaal Archief is momenteel een waar strijdtoneel geworden waar grote spandoeken je het zicht op de gevel ontnemen. Archivarissen en historici houden ouderwetse *sit-ins* waarmee zij hun onvrede over het plan van Sarkozy luidkeels duidelijk maken. Barricades worden opgeworpen om de 'indringers' buiten te houden. Prominente historici publiceren aan de lopende band opinieartikelen waarin zij tegen het plan van Sarkozy ageren, daar het volgens hen de hele immigratiegeschiedenis van Frankrijk negeert. Grootste kritiekpunt is de twijfelachtige motivatie die volgens hen achter het plan van Sarko zit.

Het museum zou niets met gedegen historische educatie te maken hebben

Het museum zou niets met gedegen historische educatie te maken hebben maar des te meer Sarkozy's politieke agenda dienen, waarin hij ook radicaal rechts voor zijn partij wil winnen. Het is een van de hoofdprojecten van zijn campagne om het nationale bewustzijn te vergroten. Al eerder haalde de president zich de woede van historici op de hals toen hij betoogde dat het maar eens afgelopen moest zijn het schuldgevoel over de collaboratie in de Tweede Wereldoorlog. Dat hij de historici nu letterlijk verdrijft uit de toch al krappe behuizing van het archief is de zoveelste provocatie.

Het is opvallend dat er zo weinig aandacht is geweest voor deze kwestie in de Nederlandse discussie rondom een nationaal historisch museum. Juist in Frankrijk, waar verwacht wordt dat het wel snor zit met gevoelens van nationale identiteit, roepen de plannen van Sarkozy hevige weerstand op. Waar het museum in Nederland, als linkse hobby bij uitstek, bovendien het eerste slachtoffer van de bezuinigingen werd, is het in Frankrijk juist lokaas voor de rechtse kiezers. Het toont aan dat een nationaal historisch museum geenszins een vanzelfsprekendheid is en dat over de vorm bovendien tot in de eeuwigheid kan worden gediscussieerd. De betrokkenheid van de Franse historici, die nu zelfs 's nachts hun demonstraties voort zetten, is bewonderenswaardig. Dat vrijwel alle Nederlandse historici zich na aanvankelijke bemoeienissen zo snel hebben teruggetrokken uit een inhoudelijke discussie is kwalijk, en dat er op een gegeven moment alleen nog maar werd gesproken over huisvesting en parkeergelegenheid ronduit gênant. Een reisje naar Parijs of in ieder geval een bestudering van de Franse casus kan wellicht nieuwe perspectieven geven.

HOOFDREDACTIONEEL

In december stonden er 5000 boze studenten op de Dam. In januari stonden er 15.000 boze studenten op het Malieveld. Als protest tegen het onderwijsbeleid van het nieuwe kabinet. De Filistijnse weg die Den Haag is ingeslagen is schandelijk, dat moge duidelijk zijn. Zijlstra, van Bijsterveld, Rutte: met studenten heeft dit arrogante kabinet in elk geval niet het beste voor.

Je kunt makkelijk in vijf jaar afstuderen? Dat kn best zijn, en het is inderdaad niet zo dat het volpenen van een periodiek als deze zo veel tijd opslurpt dat de hele redactie meteen een paar jaar studievertraging oploopt – dat heeft weer hele andere redenen. Het is echter dat media wederom inzoomen op de onregelmatigheden en de grimmige sfeer na afloop van het protest in Den Haag, terwijl de kranten nauwelijks stelling lijken te nemen tegen de mokerslag die Den Haag uitdeelt aan kunst, cultuur en onderwijs.

Waar Den Haag namelijk aan voorbij gaat, is dat de eigenlijke essentie van het studeren niet te vinden is in de boeken of bibliotheken. Echte verdieping, echte levenservaring doe je op buiten de collegezaal, gedurende die o zo vormende periode van je leven die 'studententijd' heet. Het leren kennen van verschillende mensen, het ontdekken van uiteenlopende wereldvisies, het ontplooiën van gezonde nieuwsgierigheid en je altruïstisch inzetten voor talloze verenigingen, commissies of studentenblaadjes – dat is al moeilijk. Maar door de kabinetsplannen wordt het helemaal onmogelijk gemaakt. Het zijn die extracurriculaire activiteiten waar het om draait: dus als er nog iemand voor een leuk studentenblaadje wil schrijven? Alle kopij is welkom. Je wordt er een beter mens van.

- Joris Belgers

College op de zondagochtend

Micha van der Wal - Een uitstekende manier om de nieuwe week te beginnen, is op zondagochtend om elf uur radio 1 aan te zetten. Vergeet de kapsalon die je enkele uren voor het naar bed gaan naar binnen hebt gewerkt, drink een glas water om de wrange smaak in je mond weg te spoelen en ga rechtop zitten in bed (leun desnoods tegen de muur). Begin de dag fris en vol goede moed door de fm-frequentie 98.6 FM op te zoeken! Elke zondag begint dan op dat kanaal het onvolprezen programma van de VPRO: 'OVT', 'over de onvoltooid verleden tijd'.

Dit twee uur durende programma bestaat uit boekbesprekingen, discussies en interviews en allemaal over de geschiedenis. Het zwaartepunt ligt bij de nieuwste

Zondag 23 januari ging het bijvoorbeeld over Jolanda Velema, die net als die arme Brandon in een tehuis aan een muur vastgeketend was, maar dan zo'n dertig jaar eerder.

(Nederlandse) geschiedenis, hoewel geen periode veronachtzaamd wordt. Paul van der Gaag, Jos Palm en Matthijs Deen zijn de presentatoren. Vaak spelen ze op de actualiteit

in: ze bespreken recent verschenen historische werken, maar plaatsen ook nieuws in historische context. Zondag 23 januari ging het bijvoorbeeld over Jolanda Velema, die net als die arme Brandon in een tehuis aan een muur vastgeketend was, maar dan zo'n dertig jaar eerder.

Het eerste uur bestaat gewoonlijk uit interviews met historici, die erg goed zijn, des te meer omdat de interviewers nooit vragen of 'je dit voor het tentamen moet weten'. Ze zijn oprecht geïnteresseerd, vragen door en hebben ook enig verstand van zaken. Daarbij is er een roulerende column van Henk Hofland, die al vele jaren een reliek uit een andere tijd lijkt, en Nelleke Noordervliet, die ook iets met geschiedenis doet.

Het tweede uur wordt gewijd aan 'het spoor terug'. Dit zijn historische documentaires over de vroegere en nieuwere geschiedenis. Bij de laatstgenoemde categorie komen geregeld ooggetuigen aan het woord. Het is vaak erg amusant om de verschillende vertelstrategieën van de geïnterviewden te horen. Meestal laten de krasse ouderen zich niet de kaas van het brood eten. Maar soms praten ze juist erg naar de interviewer toe. Hierdoor wordt telkens weer het problematische van orale geschiedenis benadrukt: wat zijn die herinneringen na zo'n veertig jaar nog waard? Wat is er in die tijd veranderd in hun herinnering en wat is erbij gekomen? Meestal wordt dit open gelaten, zodat de luisteraar het voor zichzelf kan bedenken en eindigt 'OVT' met de stemmige woorden van oud-premier Colijn: 'En daarmee geachte luisteraars, laat ik u over aan de verpozen die de radio u pleegt te bieden.' Maar dan kan de radio alweer uit.

The logo consists of a large, bold, dark grey 'G' on the right side, with a dark grey vertical bar to its left. Below this, the letters 'OVT' are written in a large, bold, dark grey sans-serif font.

Daniel Libeskind in Nederland

Amerikaanse architect onderscheiden door Nederlands Auschwitz Comité en hield de jaarlijkse 'Nooit Meer Auschwitz'-lezing

Joris Belgers – De laatste week van januari was het Holocaust Memorial Week. Door onder andere het Nederlands Auschwitz Comité werden lezingen, herdenkingen en kransleggingen georganiseerd. De voorzitter van het Auschwitz Comité, Jacques Grishaver, was nog in het nieuws toen hij opriep Holocaust Memorial Day – 27 januari – uit te roepen tot nationale herdenkingsdag.

Op die dag werd het vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau in 1945 door het Amerikaanse leger bevrijdt. 'Opdat wij nooit vergeten' is het devies van het Auschwitz Comité, dat dit jaar haar jaarlijkse

onderscheiding uitreikte aan de Amerikaans-Poolse architect Daniel Libeskind. De "architect van het gedenken" sprak donderdag 27 januari de 'Nooit Meer Auschwitz-lezing' uit in het Amsterdamse Tropeninstituut.

Libeskind kreeg de onderscheiding van het Nederlands Auschwitz Comité vanwege zijn inzet om in zijn werk de nagedachtenis aan de Holocaust in stand te houden. De architect ontworpen het Jüdisches Museum te Berlijn en is verder bekend om zijn plannen rond de wederopbouw van Ground Zero in New York. Volgens Libeskind zijn gebouwen als boeken, hij wil met zijn ontwerpen verhalen vertellen aan de bezoekers ervan. Gebouwen moeten volgens Libeskind een ziel hebben – en het is die ziel die hij in al zijn ontwerpen terug wil laten komen.

De 'Nooit Meer Auschwitz'-lezing van Libeskind staat vooral in het teken van enkele van de hoogstandjes die de architect heeft ontworpen. Hij vertelt over de gemene deler in al zijn ontwerpen: het herdenken.

Libeskind was zelf een zoon van Holocaust-overlevenden, en zijn Pools-Joodse achtergrond hebben grote invloed in zijn ontwerpen. Zo is er de smalle gang in het door Libeskind ontworpen Felix Nussbaum Haus in Osnabrück. De afmetingen van de gang vallen nog net

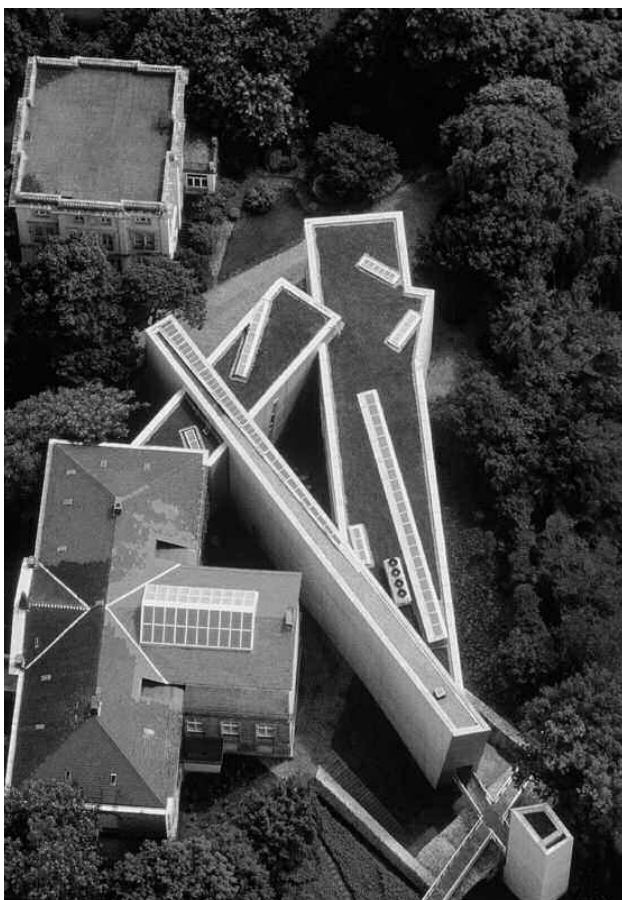

De architect Daniel Libeskind

binnen de Duitse regelgeving voor openbare ruimtes. Hiermee wil de architect het benauwde gevoel oproepen dat onderduikers op krappe zolders moeten hebben gevoeld.

In zijn beroemde Jüdisches Museum te Berlijn heeft hij evenzo in het gebouw zelf de geschiedenis en cultuur van het Joodse volk en de gruwelijkheid van de Shoah willen uitdrukken. Met hoge, nauwe gangen waaruit boven in kieren het licht naar binnen sijpelt vertelt hij het verhaal van de transporten in de treinen naar de kampen, waar in de donkere wagons alleen door nauwe kieren het daglicht heen kwam. In een hoge nis kunnen de bezoekers over platte, bronzen hoofden lopen – het ontwerp van de gezichten lijkt nog het meest op het schilderij *De Schreeuw* van Edward Munch. Wanneer je als bezoeker door de ruimte loopt, maken onder je voeten de bronzen gezichten een hels kabaal – het schreeuwen dat ook in de gaskamers moet zijn te horen geweest.

Momenteel is Daniel Libeskind bezig met de bouw van het 9/11 Memorial en de omliggende nieuwe kantoorbouw op de plek waar op 11 september 2001 het World Trade Centre werd vernie-

Luchtfoto van het door Libeskind ontworpen Felix Nussbaum Haus in Osnabrück

**“Een trauma groeit
als we het niet
behandelen.
Als we er niet aan
herinnerd worden.”**

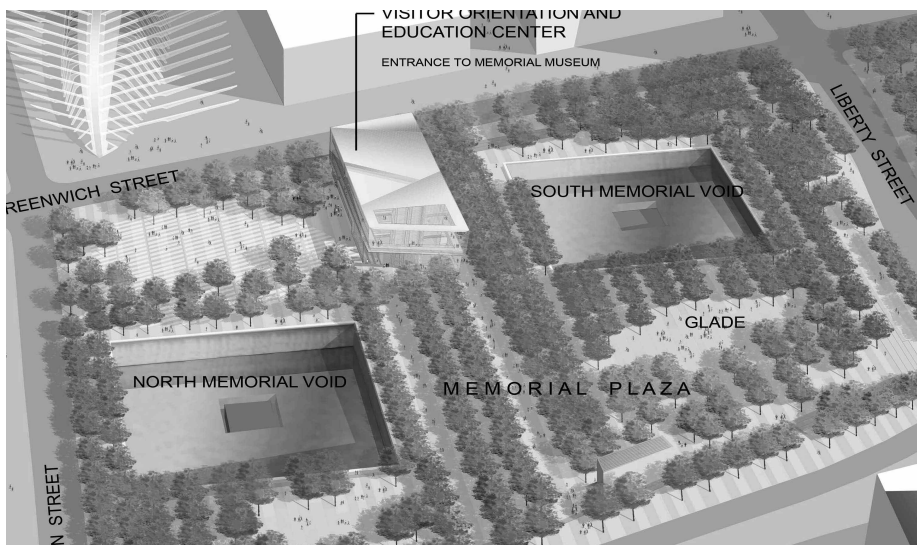
tigd. Ook deze tragedie moet herdacht worden. Onder andere met het in stand houden van één van de oude funderingswallen die het water tegenhouden: was deze tijdens de aanvallen ingestort was het metronetwerk van Manhattan volgestroomd met water. Op de plek waar de twee torens stonden ontwierp Libeskind twee vierkante *Memorial Voids*, twee grote vierkante tuinen omringt met watervallen die symboliseren dat het leven doorgaat. En dan is er nog One World Trade Centre, de in aanbouw zijnde Freedom Tower: met 1776 *feet* wordt het het hoogste gebouw in de Verenigde Staten. “Van de diepte van de tragedie, tot de hoogte waar we naar streven”, aldus Libeskind. 1776, zoals bekend, het geboortjaar van *The Land Of The Free*.

Tijdens het interview met Wichert ten Have na afloop van de

lezing vertelt Libeskind dat hij vindt dat gebouwen meer symbolische waarde kunnen hebben dan monumenten. Gebouwen zijn functioneel, bezoekers maken er dagelijks gebruik van en daarmee kan het gebouw makkelijker een bewustmakende rol spelen dan ‘inanimate objects’ zoals monumenten, standbeelden en herdenkingstekens. Gebouwen zijn niet ‘inanimate’: goede gebouwen hebben, zoals gezegd, een ziel.

Door de achterliggende gedachte die Libeskind met zijn ontwerpen wil uitdragen sluiten zijn ideeën aan bij de doelstellingen van het Auschwitz Comité, zo wordt de onderscheiding gemotiveerd. De Annetje Fels Kupferschmidt-onderscheiding werd dit jaar voor de achtste maal uitgereikt en draagt de naam van de in 2001 overleden oprichtster van het Nederlands Auschwitz Comité. Eerder werd de onderscheiding onder andere uitgereikt aan de Spaanse schrijver Jorge Semprún en aan Louise Arbour, de voormalig hoofdaanklager van het Joegoslavië Tribunaal.

Libeskind ontving dit jaar de prijs omwille zijn inzet de herinnering aan de tragedie van de Holocaust levend te houden. Hij heeft hiermee positieve bedoelingen: “Een trauma groeit als we het niet behandelen. Als we er niet aan herinnerd worden.”

Ontwerp voor de Memorial Plaza op Ground Zero - Rendering door Snohetta / Courtesy of the Lower Manhattan Development Corporation

ACTIVITEITEN

8 februari:

Lezing Robert Kaplan in de Aula van de UvA, georganiseerd door het John Adams Institute

11 - 13 februari:

Kleio excursie naar Filmfestival de Berlinale te Berlijn

**Vanaf 18 februari - 29 mei:
Picasso in Parijs, 1900 - 1907 in het Van Goghmuseum**

Tot 20 februari:

Tentoonstelling Edvard Munch in Kunsthal Rotterdam

Tot 27 februari:

Tentoonstelling Reclameklassiekers in Beurs van Berlage

25 - 28 februari:

Excursie KANVAS naar Stockholm

Tot 18 maart:

Tentoonstelling De Onsterfelijke Alexander de Grote in Hermitage Amsterdam

Tot 21 maart:

Tentoonstelling Gabriël Metsu: een meester herontdekt in Rijksmuseum

Tot 17 april:

Tentoonstelling Passie voor Perfectie, Nieuwe Kerk Amsterdam

Tot 8 mei:

Tentoonstelling Wie niet weg is, is gezien in Joods Historisch Museum

Instant historische sensatie voor

Tijdschrift als bron: functioneel én fun

Thomas Smits – **Het doen van origineel onderzoek op basis van primaire bronnen is het uiteindelijke doel van de geschiedwetenschap. Het is echter niet alleen het doel, maar ook een deugd van onze wetenschap. Iedereen die wel eens dagen aaneen in het archief heeft gezeten kent de voor- en de nadelen. Het euforische gevoel van iets te vinden na uren zoeken, de geur van oud papier en de prettige staat van verwarring waarin je verkeert wanneer je uiteindelijk weer buiten staat in je eigen eeuw.**

Kortom: dat gevoel dat Johan Huizinga zou omschrijven als de 'historische sensatie'. De andere kant van de medaille bestaat uit de frustratie die het doen van primair bronnenonderzoek met zich mee brengt: de koude studiezalen, het chagrijnige archiefpersoneel en de frustratie wanneer het zoeken tevergeefs blijkt.

Het probleem van het bronnenonderzoek ligt voor de meeste geschiedenisstudenten niet in het feit dat de bronnen niet voor handen zijn, maar in het feit dat je niet weet of de primaire bron die je onderzoekt wel genoeg oplevert. Vooral voor bachelorstudenten die gemiddeld tussen vijftig en honderd uur aan een werkstuk van vijfduizend woorden kunnen besteden, is het doen van primair onderzoek dan ook niet een erg 'economische keuze'. Primair onderzoek blijft, zelfs wanneer de bronnen veelvuldig aanwezig zijn, immers arbeids- en tijdsintensief. Vooraf inschatten of het zich loont je op een bepaalde bron te storten is zeker in de eerste fase van de opleiding lastig. Niet zelden wijdt een student vol goede moed uren aan archiefwerk om tot de conclusie te komen dat er weinig degelijke conclusies uit de gevonden

bronnen te trekken vallen. Archiefwerk is in de bachelorfase van de opleiding geschiedenis bovendien nog steeds een ondergeschoven kindje. Daar sommige docenten zelf ook niet al te veel op hebben met het stofje bestaan van de archiefkrat, wordt niet iedere student evenveel gestimuleerd het primaire bronnenonderzoek aan te vangen. Hoewel de stand van zaken verbeterd is na invoering van het vak 'Leeronderzoek' in 2008, komt het nog steeds voor dat een afgestudeerd bachelor niet of nauwelijks bekend is met archiefwerk. Dat is jammer, want zoals gezegd kan een geslaagde archiefervaring zonder twijfel de endorfine-productie danig verhogen. Een soort van 'runners high' voor historici vindt niet zelden plaats in het archief.

Archiefwerk is in de bachelorfase van de opleiding geschiedenis bovendien nog steeds een ondergeschoven kindje

In het mastervak 'De wereld rond 1900 in Nederlandse ogen' van Boudien de Vries kwam een categorie primaire bronnen aan de orde die een enorme – tot nu toe misschien onderschatte – historische waarde heeft: het negentiende-eeuwse tijdschrift. Nederland kende in de negentiende eeuw een bloeiende pers die zich bijna aan alle terreinen van het men-

selijk bestaan wijdde. De doelen van de tijdschriften liepen sterk uiteen. Zo wilden bladen hun lezers informeren en opvoeden maar ook vermaken en mobiliseren. De tijdschriften zijn daardoor een mooie neerslag van de zorgen en de preoccupaties van onze negentiende-eeuwse voorouders. En die zorgen en preoccupaties waren niet de minste: in de negentiende eeuw kwamen mensen voor het eerst in aanraking met verschijnselen die we scharen onder de noemer 'moderniteit'. Er veranderde veel voor hen die leefden in de eeuw van de opkomst van de stoomtrein, de telegraaf, de moderne productiemethodes, etcetera. De artikelen die hierover verschenen zijn, zorgen ervoor dat een onderzoek met tijdschriften als primaire bron goed in een theoretisch kader geplaatst kan worden en zo een groter bereik krijgt. Zo doen de Vries en anderen – zoals de hoogleraar journalistiek en cultuur Frank van Vree – onderzoek naar de negentiende-eeuwse media aan de hand van de theorieën van de Duitse filosoof Jürgen Habermas, die in de negentiende eeuw het begin ontwaart van onze huidige open en democratische samenleving. Maar onderzoek naar een negentiende-eeuws tijdschrift kan ook een goede basis zijn voor een mentaliteitsgeschiedenis, waarin de belevingswereld van de mens in een bepaalde periode centraal staat. Het tijdschrift als primaire bron heeft daarnaast het grote voordeel dat het goed ontsloten is, terwijl er nog relatief weinig onderzoek naar is gedaan. Vele tijdschriften zijn aanwezig in de collectie van de UvA, of anders in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Dit laatste instituut is bezig met het digitaliseren van meer dan honderd tijdschriften uit de laatste twee eeuwen. Daarnaast zijn er

r de beginnende onderzoeker

De hoeveelheid
mogelijke onder-
zoeksvragen is bijna
oneindig,
de toegankelijkheid
is hoog,
eigen onderzoek is
goed in bredere
kaders te plaatsen en
er is nog nauwelijks
onderzoek naar
gedaan

een aantal interessante overzichts-
werken geschreven. Zo bespaart het
tweedelige naslagwerk Het geil-
lustreerde tijdschrift in Nederland
van auteurs Hemels en Van de Vegt
uit 1993 de onderzoeker veel werk
bij het karakteriseren van zijn bron.

Al met al is het tijdschrift een
ideale bron voor elke student die wei-
nig tijd heeft voor het doen van pri-
mair onderzoek. Voornamelijk omdat
het tijdschrift als bron een grote
historische waarde heeft. De hoeveel-
heid mogelijke onderzoeksvragen is
bijna oneindig, de toegankelijkheid is
hoog, eigen onderzoek is goed in bre-
dere kaders te plaatsen en er is nog
nauwelijks onderzoek naar gedaan.
De belangrijkste reden onderzoek te
gaan doen naar tijdschriften is echter
dat het ontzettend leuk is. Het door-

spitten van jaarverslagen, het lezen
van notulen en het ontcijferen van
nauwelijks leesbare brieven is vaak
noodzakelijk, maar tevens erg saai.
Dit komt natuurlijk omdat deze bron-
nen nooit geproduceerd zijn met de
intentie een historicus honderd jaar
later te vermaken. Tijdschriften wer-
den vaak wel met als doel te amuse-
ren geschreven, en niet zelden lukt
dat honderd jaar later nog altijd erg
goed. Het is moeilijk om niet afgeleid
te worden door de reclame voor een
haargroeimiddel, een beschrijving
van een 'vreemd Afrikaans volk', of
'de nieuwe manier van voorbewegen:
de Vélocipède' (oftewel de eerste
fiets). Het nuttige met het aangename
verenigd; de negentiende-eeuwers
zouden er trots op zijn geweest!

Oproep!

Eindeloos is het maandblad voor studenten Kunstgeschiedenis en Geschiedenis aan de
Universiteit van Amsterdam. Ons blad biedt al vijftien jaar verdieping, achtergrond en
vermaak voor de studenten én docenten die rondlopen in het PC Hoofthuis en het
Kunsthistorisch Instituut. Tevens bieden wij een podium voor beginnende schrijvers
die zich willen oefenen op een onpartijdig platform voor hun mening.

Eindeloos krijgt steeds minder steun van de faculteit, verenigingen
en adverteerders. Daarom zijn wij op zoek naar nieuwe
bronnen van inkomsten om onze persen draaiende te houden. Voor meer informatie
over de mogelijkheden voor het nemen van een steunabonnement, een donatie,
of advertentiemogelijkheden kunt u mailen met eindeloos@kleioamsterdam.nl. Alle
hulp wordt zeer op prijs gesteld!

You Will Meet a Tall

De psychologische portretten van Woody Allen

Nathalie Macieszka - Regisseur Woody Allen, sinds de jaren zeventig iconisch als persoon, legendarisch als regisseur, heeft afgelopen jaar zijn nieuwste film *You Will Meet a Tall Dark Stranger* uitgebracht. We kennen Allen als de nar van de filmwereld, een satiricus tot op het bot, die ons diep in onze ziel laat kijken en onze perceptie van wat 'normaal' is doet wankelen.

Ook *You Will Meet a Tall Dark Stranger* is een onderzoek naar de menselijke psyche, naar de veranderlijkheid van de liefde, maar vooral een zoektocht naar de betekenis van het leven. Deze thematiek, gecombineerd met de voice-over die ons door de film leidt, de bijna karikatuurale types die we ontmoeten

maakt het een film die goed past in het oeuvre van deze grootmeester.

Anthony Hopkins speelt een man die de middelbare leeftijd al langere tijd gepasseerd is en zijn vrouw heeft verlaten voor een call-girl die actrice meent te zijn. Zijn vrouw (Gemma Jones) zoekt na een amateuristische zelfmoordpoging dagelijks hulp bij zowel een waarzegster als een fles sherry en raakt er steeds meer van overtuigd dat het allemaal beter wordt, in een volgend leven. Haar dochter (Naomi Watts) probeert zowel haar fantasieën over haar nieuwe baas (Antonio Banderas) als haar onvervulde kinderwens te onderdrukken om haar man, een schrijver te steunen. Haar man (Josh Brolin) beseft zich echter dat hij een eendagsvlieg

Woody Allen
vertelt ons
dat ware liefde
een illusie is

is en zoekt in de zijn nieuwe buurvrouw een muze.

Woody Allen vertelt ons dat ware liefde een illusie is, net zoals het geloven in waarzegsters. De personages in deze film nemen, door hoop op een beter leven en op betere liefde radicale beslissingen. Na een tijd doemt echter de grote vraag op: en wat nu? Wat te doen als je vriendin vreemdgaat met iedereen van de sportschool? Wat te doen als je baas totaal niet in je geïnteresseerd blijkt te zijn? Wat te doen als het niet loopt zoals je het had bedacht?

Allen laat ons zien dat wij mensen onszelf zo hebben geprogrammeerd om te overleven. Hoop is wat ons op de been houdt, hoe absurd onze verklaringen voor wat er in ons leven gebeurt en wat wij zelf doen ook kunnen zijn. Allen zou zichzelf echter niet zijn als hij ons kijkers niet kritisch naar onze eigen uitvluchten zou laten kijken.

Woody Allen heeft in zijn gehele oeuvre ons proberen te vertellen dat het leven en vooral de liefde niet zo simpel is. *Annie Hall* uit 1977, één van zijn onbetwiste meesterwerken, liet een op het oog perfecte relatie zien. De hypochondrische en uiterst neurotische Allen,

Diane Keaton en Woody Allen in *Annie Hall* (1977)

all Dark Stranger

Woody Allen

zoals wij hem het liefst zien, en een onschuldige Diane Keaton ontmoeten elkaar en het is liefde op het eerste gezicht. Dat het niet altijd even duidelijk is hoe het verder moet, zien we in de briljante scène waarbij Keaton en Allen een dialoog voeren, maar wij in de ondertiteling hun ware gedachten zien: vindt hij/zij mij wel leuk? Het loopt echter voorspoedig, ze worden verliefd en gaan samenwonen. Maar natuurlijk is er dan de vraag: en wat nu? Waar veel romantische komedies stoppen bij het moment dat de hoofdpersonages elkaar eindelijk op de bovenste verdieping van het Empire State Building in de armen kunnen sluiten, gaat Allen verder.

Dit hebben we ook gezien in films als *Hannah and Her Sisters* uit 1986 en *Vicky Cristina Barcelona* uit 2008. In *Hannah and Her Sisters* volgen we Michael Caine die verliefd wordt op de zus van zijn vrouw. Tot zijn verrassing begint zijn schoonzus ook gevoelens voor hem te ontwikkelen. Het lijkt te gaan werken tussen de twee, want is het niet zo dat ware liefde, waar je deze ook treft, uiteindelijk overwint? Nee, schreeuwt de regisseur, dit kan gewoon nooit goed gaan! In *Vicky Cristina Barcelona* zien we hetzelfde thema, de complexiteit van intermenselijke verhoudingen, terug in een meer bohèmien jasje. Vicky (Rebecca Hall) en Cristina (Scarlett Johansson) brengen de zomer door in Barcelona, waar ze de aantrekkelijke kunstenaar Juan Antonio (Javier Bardem) ontmoeten. Cristina ziet eindelijk kans aan het burgerlijke leven te ontsnappen, waar Vicky juist naar verlangt. In het huis van de kunstenaar voelt ze

antonio BANDERAS josh BROLIN anthony HOPKINS gemma JONES freida PINTO lucy PUNCH naomi WATTS

zich direct op haar plaats in de rol van muze... totdat zijn grote liefde, zijn ex-vrouw (Penelope Cruz) haar intrede in hun gezamenlijke leven doet.

In de afgelopen paar films van Allen zien we de komische dialogen plaatsmaken voor psychologische portretten die het denken van de mens, het absurde denken op momenten, weergeven, en ook de moeilijke relaties tussen mensen tentoonspreiden. In de laatste scène van *You Will Meet a Tall Dark*

Stranger vraagt de voice-over: 'Als je weet dat het leven vol pijn is, hoe houd je het vol?'. En hoewel hij de waarzegster in zijn film op de hak neemt door haar kaarten te laten lezen met een dek speelkaarten in plaats van tarotkaarten, geeft Allen zijn antwoord met veel genegenheid: "Soms is de illusie beter dan het medicijn". Hier zien we Woody Allen als realist en als de filmmaker die ons wil zeggen dat er meer is tussen leven en liefde.

Waarom 'wij' belangrijk zijn

Recensie Martha Nussbaum - *Not for Profit*

Micha van der Wal - Het is crisis. En niet alleen op economisch vlak; het is erger; de democratie is in gevaar! De *Humanities* (wat ongeveer, maar net niet als 'de Geesteswetenschappen' vertaald kan worden) worden schromelijk verwaarloosd. De ondertitel van Martha Nussbaum's *Not for Profit* maakt direct duidelijk waar zij de kiem voor de crisis ziet: *Why Democracy Needs the Humanities*. Zonder Humanities dus geen (goede) democratie.

Het punt dat Nussbaum maakt is vergelijkbaar met John Tosh' in 2008 verschenen *Why History Matters*, waarin Tosh duidelijk maakt dat historici een instrumentele functie voor de democratie (zouden moeten) vervullen. In haar korte boek zet Nussbaum op lucide wijze uiteen waarom deze tak van wetenschap zo belangrijk is om van klapvee kritische burgers te maken. Nussbaum's pleidooi heeft niet alleen betrekking op de *Humanities* die aan de universiteit onderwezen worden, maar op het gehele onderwijs, van

basisschool tot universiteit.

De trend die Nussbaum ziet, en aan de hand van citaten ook aannemelijk maakt, is dat studies die slechts 'rote learning' bieden, oftewel het slaafs aanleren van feiten en methodes zonder kritische reflectie, de voorkeur krijgen boven de geesteswetenschappelijke studies. Dit omdat er bij eerstgenoemde studies, waarschijnlijk de bedrijfswetenschappelijke studies, een zeer direct uitvloeisel in termen van geldelijk gewin kan zijn, waar de Humanities dat zouden ontberen. Zo citeert ze president Obama om te laten zien hoe zelfs hij voorbijgaat aan het belang van de Humanities voor de samenleving:

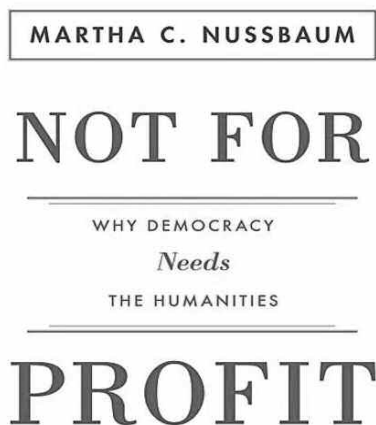
"Never in this entire lengthy speech does he [Obama] mention the democratic goals I have emphasized. And when he mentions critical thinking – once – it is in the context of what businesses need for profitability. (...) Even more problematic, President Obama repeatedly praises nations of the Far East, for example Singapore, which in his view, have advanced beyond us in technology and science education. And he praises such nations in an ominous manner: "They are spending less time teaching things that don't matter, and more time teaching things that do." In other words "things that matter" is taken to be equivalent to "things that prepare for a career."

Dit moge ten dele zo zijn, Nussbaum brengt hier echter tegenin dat een bloeiende economie een middel is om een samenleving goed te laten functioneren, maar zeker geen doel op zich: er zijn belangrijker zaken dan het

...het boek wordt een lofzang op het (bedreigde) Amerikaanse systeem, met zijn brede opleiding tijdens de eerste jaren van de universiteit...

kunnen opmaken van balansen. Want dat is het waar het kortweg op neerkomt: de Humanities zijn bij uitstek geschikt om die vaardigheden aan te leren die Nussbaum van essentieel belang acht voor een goed functionerende democratie. Kort samengevat zijn dit drie zaken. Allereerst het onderwijzen van compassie, dat ook inhoudt dat men in staat is om de standpunten van een ander serieus te overwegen en die ander te zien als iemand die evenveel recht heeft op een menswaardig bestaan als je zelf hebt. Ten tweede de socratische dialoog, die mensen leert kritisch na te denken en niet blindelings de stem van autoriteit te volgen. Ten derde kennis die de eigen natie overstijgt, zodat men dingen vanuit een mondiaal perspectief kan bekijken. Het leren van een taal zou hier erg nuttig voor zijn, evenals kennis over de wereldgeschiedenis.

Aan de hand van denkers als Tagore, Rousseau en Socrates, maar ook de pedagogen Pestalozzi, Froebel en Dewey,

n; ook voor de democratie!

geeft Nussbaum een model van hoe het wel zou moeten: het actief stimuleren van discussie, het ontwikkelen van kritisch denkvermogen en het uitdagen op creatief vlak. Dit zijn allemaal zaken die logisch lijken, maar er in de praktijk vaak bij inschieten.

Hoewel Nussbaum een wereldwijde crisis constateert en ook de ambitie uitsprekt het probleem mondiaal te analyseren, blijkt het boek zich vooral op de Amerikaanse situatie te richten. Zo nu en dan maakt Nussbaum een kleine excursie naar India, waar ze enige tijd onderzoek heeft verricht, en naar Europa. Vooral in dat laatste geval blijkt ze niet bijster goed geïnformeerd. Daarmee maakt ze impliciet haar eigen stelling waar: aan de Amerikaanse scholen ligt de focus nog steeds teveel op de eigen

...waar iedereen enige vakken in de Humanities moet volgen en de studenten op deze wijze een stoomcursus democratie krijgen

natie, waardoor kennis over andere landen, die voor de wereldburger onontbeerlijk is, ontbreekt. Waar ze de diepte ingaat over Europa gaat het toch vooral over Engeland, dat vervolgens vooral dient als negatief contrast met de V.S. Op deze wijze wordt het boek een lofzang op het (bedreigde) Amerikaanse systeem, met zijn brede opleiding tijdens de eerste

jaren van de universiteit, waar iedereen enige vakken in de Humanities moet volgen en de studenten op deze wijze een stoomcursus democratie krijgen. Voor Europa, waar de eerste jaren op de universiteit over het algemeen niet zo breed zijn opgezet, verliest dat argument aan geldingskracht. Voor het gemak impliceert Nussbaum dan ook dat Europa er goed aan zou doen het model van de V.S. ten minste gedeeltelijk over te nemen.

Dit is niet het enige probleem van het boek, want zoals Nussbaum zelf stelt: 'This is a manifesto, not an empirical study, ...' En dat is het zeker: vanwege de pamflettistische aard van het werk schiet de analyse van sommige van Nussbaum's vooronderstellingen nogal door, gaat de nuance verloren, en worden argumenten nogal oppervlakkig gebracht. Sommige vragen gaat Nussbaum uit weg, zoals de vraag in welke mate de Geesteswetenschappen instrumenteel voor de democratie moeten zijn. Of waarom deze vaardigheden, zoals het socratische argument, nu zo eigen zijn aan de Humanities en of deze vaardigheden niet in andere disciplines geïntegreerd kunnen worden. Dit zijn onderwerpen waarbij ze uitgebreider stil had kunnen staan.

Uiteindelijk maakt Nussbaum het zichzelf moeilijk door een tegenstelling te creëren tussen een 'education for profit'

en een 'education for a more inclusive type of citizenship', ofwel de Humanities. Dit impliceert enerzijds dat de andere disciplines deze mogelijkheid tot kritische reflectie ontberen, iets wat ik betwijfel, en anderzijds dat de Humanities en winst maken elkaar uitsluiten, wat ook nog maar de vraag is. Waar Nussbaum het heftigst tegen protesteert is juist het winststreven dat alles onderhevig maakt aan zichzelf, en daarbij zelfs het functioneren van de democratie. Hierdoor ziet ze de Humanities in het gedrang komen, ten faveure van de studies die slechts 'rote learning' aanbieden. Ze stelt daarom dat we meer aandacht aan de Humanities moeten besteden, want dan wordt iedereen een kritisch burger die zich beseft dat er meer is dan winstmaximalisatie. Zo lijkt het een cirkelredenering te worden, die vooral voor de eigen parochie bedoeld is en niet echt in staat een ander publiek aan te spreken. Dat is erg jammer, want het probleem dat Nussbaum aansnijdt is geen schijnprobleem, zoals ook de op hand zijnde bezuinigingen hier ten lande nogmaals bevestigen. ☞

De Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum

Bijzondere Bijbaantjes

Nellie Plooijer is omroepster bij de NS

Clara van de Wiel - **Hoewel studeren natuurlijk zijn voornaamste bezigheid is houdt menig geschiedenisstudent er ook tal van andere activiteiten op na. Eindeloos gaat maandelijks op zoek naar een uitzonderlijke nevenactiviteit die gecombineerd wordt met de studie!**

Hoewel bij het horen van haar naam wellicht nog geen belletje gaat rinkelen, zullen velen Nellie Plooijer kennen zonder het te weten. Nellie is namelijk dé stem die op stations van de Nederlandse Spoorwegen de vertragingen, omleidingen, vermissingen en andere berichten omroept. Naast haar Onderzoeksmaster Geschiedenis werkt zij als medewerker reisinformatie bij Prorail. 'Op de meeste stations is tegenwoordig een automatische omroep: een computerprogramma met bijbehorende stem. Wij noemen haar Tuffy. Ooit is dit namelijk ingesproken door Tuffy Vos, de dochter van Tineke de Nooij. Tuffy kan echter geen gecompliceerde berichten formuleren. Internationale mededelingen moet wij bijvoorbeeld sowieso doen, evenals wijzigingen door onverwachte gebeurtenissen. Zelf heb ik ook wel in het Grieks, Spaans en

'Een minder leuk onderdeel is het omroepen van nare mededelingen'

Italiaans omgeroepen, maar het moet niet te ingewikkeld worden.'

'Tuffy kan echter geen gecompliceerde berichten formuleren'

'We roepen ook wel persoonlijke berichten om, bijvoorbeeld mensen die elkaar kwijt zijn of iets vergeten zijn. Zo'n acht jaar geleden zette een reiziger zijn kat in een mandje in de trein en bond zijn hond in de coupé vast. Vervolgens wilde hij nog even zijn koffer op het perron pakken maar natuurlijk sloten net de deuren en reisden kat en hond samen naar Utrecht. De conducteur heeft zich toen over de dieren ontfermd en ik heb omgeroepen dat de dieren veilig naar Utrecht reden en vermeld waar hij ze weer kon ophalen. Maar je moet natuurlijk nooit omroepen of Jan de Boer zijn portefeuille bij de balie komt ophalen, want dan blijken er opeens wel heel veel Jan de Boeren op het Centraal rond te lopen.'

'Reacties op mijn werk zijn vrijwel alleen positief, maar als er van alles mis lijkt te zijn met het spoor, dan komen daar wel opmerkingen over. Als ik uitleg dat het vaak overmacht is of ook aan andere reizigers ligt heeft men meer begrip. Een minder leuk onderdeel is het omroepen van nare mededelingen. Het is wel eens gebeurd dat ik wist dat er iemand aan het ster-

ven was op Spoor 5 op Amsterdam Centraal, en dat ik toch moest omroepen dat er op dat moment geen treinverkeer was en de reizigers gewoon over een spoorwijziging moest informeren. Ik vond dat toen zo banaal: dat iemand dan nog zulke dingen moest horen in plaats van iets aardigs.'

'Het werk is heel afwisselend en op rustige momenten kan ik af en toe een stukje lezen of wat woordjes leren, maar me echt in een boek verdiepen gaat niet omdat ik steeds alle computerschermen in de gaten moet houden. Desondanks valt het goed te combineren door de flexibele werktijden, die ook in de weekend- en avonduren kunnen liggen. Iedereen is erg soepel. Toen ik mijn bachelor had behaald heb ik mijn collega's dan ook getrakteerd op gebak en andere versnaperingen, omdat het zonder hun hulp niet mogelijk was geweest.'

'Over drie jaar heb ik vijf maanden verlof aangevraagd, ik hoop dan mijn Masterscriptie te kunnen schrijven, het liefst in Griekenland. Wellicht kan ik mijn verblijf dan combineren met een studie aan de universiteit daar, maar anders is een welverdiende vakantie op het strand ook best!'

Ruimte voor Advertentie

Hier past een ongelof

Joris Belgers - Twee maanden terug zette onze correspondent-KHI Steven van den Haak een niet al te flatteus beeld neer van de hedendaagse geschiedenisstudent. Dit deed hij in een beschouwing over stereotypen die over en weer van studenten geschiedenis en kunstgeschiedenis bestaan. Wie de bal kaatst kan hem terug verwachten, en onze redacteurs Blom en Veder gaven in de decemberuitgave van *Eindeloos* een vinnig weerwoord. Tot slot in deze serie die nooit een serie had mogen zijn, een korte analyse.

Misschien was iemand wiens statusupdates op Facebook variëren van 'Heb ik mijn intense liefde voor de combinatie Arrogant Frog - Sacre du Printemps al vermeld?' tot 'Genieten bij het haardvuur met

Bizet en lange vingers' niet de aangewezen persoon om zelf over stereotypen te gaan schrijven. Aan de andere kant is 'Gordon & replay, GOD wat mis ik ze </3' ook de niet de meest representatieve tweet van een geschiedenisstudent.

Termen als 'antagonistische impasse' en 'met archiefstof besneeuwde cultuurhater' vlogen je om de oren. Ook waren beide artikelen gelardeerd met *namedropping* om zo maar zo intelligent mogelijk over te komen of dat de ander juist te verwijten. Het is typisch dat in het laatste stuk wordt gesproken over de vrolijke pretenteloze studenten die in hun Allstars over de vijfde verdieping huppelen.

Daarnaast is ook Van den Haaks conclusie opvallend: dat de geschiedenisstudent zich louter met triviale bezigheden bezighoudt terwijl hij

net de helft van zijn stuk heeft volgepropt met namen uit de modewereld die niemand hoeft te kennen en die vermoedelijk ook niemand zal leren kennen. Het spreekwoord met een pot, een ketel en iets verwijten komt onwillekeurig boven drijven.

De auteurs van beide stukken vallen over stereotypen, die niet zouden kloppen, of juist wel, maar dan is het niet erg. Maar wanneer we even wat hermeneutische tekstanalyse toepassen – of gewoon tussen de regels doorlezen – wordt duidelijk waar het nu eigenlijk echt om gaat. De student van vandaag de dag is gewoon veel te veel met zichzelf bezig. Met zijn eigen imago, zijn eigen reputatie, zijn eigen *Selbsterverwirklichung*. De één vindt die in lange vingers, Bizet of *The Sartorialist*, de ander in de Holocaust en bier. Mensen zoeken

AMSTERDAMSCHЕ STUDIEVERENIGING
VOOR GESCHIEDENIS & KUNSTGESCHIEDENIS

WORD LID!

FIKSE KORTING OP STUDIEBOEKEN | GALERIEËN | FILMS
SAMENVATTINGSREADERS | WEKELIJKSE BORREL
LIFTWEDSTRIJD | SYMPOSIA | FILMS | KUNSTREIS
BATTLEFIELDTOUR | FEESTEN | MUSEA | GROTE REIS

1929 | WWW.KLEIOAMSTERDAM.NL | 2009

elijk pretentieuze kop

altijd aansluiting bij een groep. Wat dat betreft is het PC Hoofthuis niets minder dan een voortzetting van de aula van je middelbare school. In plaats van Ralph Laurens of Dr. Martins zijn het nu MacBooks, kennis van alle winnaars van de ManBookerPrize of een idioot obscure muzieksmaak. Een veilig tussenstation voordat we écht de grote boze wereld in worden geworpen. Ha, jij dacht dat je er al was!

En zoals de twee stukken in onze voorgaande Eindeloosedities hebben aangetoond, wordt het pas echt leuk als men elkaar gaat verwijten pretentius te zijn, of pleit dat juist niet te zijn. Natuurlijk trekt een studie als Kunstgeschiedenis een bepaald soort mensen aan – zoals ongelofelijk lekkere wijven en homo's - en heb je bij Geschiedenis door alle ellende waar je over leest

In plaats van
Ralph Laurens of Dr.
Martins zijn het nu
MacBooks, kennis van
alle winnaars van de
ManBookerPrize of
een idioot
obscure
muzieksmaak

geen andere keus dan alcoholist te zijn. Anderzijds is de verklaring dat van dat imago ook nog eens een versterkende werking uitgaat: in de jaren dat ik rondliep op de vijfde van het PCH voelde ik ook niet echt de behoefte meer om me te scheren of een nieuwe broek te kopen.

Naar elkaar kijken is leuk en het pretentius tegen elkaar opboksen is nog leuker. Maar wat al helemaal leuk is het is het neerkijken op mensen. En ik denk dat wij van Geschiedenis en Kunstgeschiedenis het er over eens kunnen zijn dat we dan het beste op mensen van Politicologie of Media & Cultuur kunnen neerkijken: wat we daar van vinden, daar zal iedereen het wel over eens zijn. ☞

COLOFON

Hoofredacteur
Joris Belgers

Eindredactie
Stephanie Blom
Bob van Toor
Micha van der Wal
Clara van de Wiel

Vormgeving
Joris Belgers

Penningmeester
Thomas Smits

Redactie
Stephanie Blom
Juliëtte van den Hil

Kick Hommes
Nathalie Macieszka
Thomas Smits
Bob van Toor
Maria Veder
Micha van der Wal
Clara van de Wiel

Gemeentelijk liaison
Micha Mos

Redactieraad
Dr. Jouke J. B. Turpijn
Dr. Willem F. B. Melching
Prof. Dr. Wyger R. E. Velema
Dr. Wendelien A. W. van Welie

Eindeloos is een onafhankelijk periodiek van en voor de studierichtingen Geschiedenis en Kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en is gelieerd aan Studievereniging Kleio.

Eindeloos ligt iedere maand bij de lift op de vijfde verdieping van het P. C. Hoofthuis en in het Kunsthistorisch Instituut. Reacties en ingezonden stukken kunt u mailen naar eindeloos@kleioamsterdam.nl.

Maria's achterkant

Iedere maand een historisch recept!

Afl. 4: Toad in a Hole

Maria Veder – Niet zo lang geleden kreeg ik van een vriend een klein boekje met essays van George Orwell cadeau, *In defence of British cooking* geheten. Althans, ik moet het waarschijnlijk terug geven maar dat is van later zorg.

Mijn punt is dat dit boekje een geweldig boekje is. Het soort boekje dat ieders vermoeden bevestigt dat George Orwell, naast het feit dat hij *Animal Farm* heeft geschreven, ook nog eens een heel erg leuke man was. Ook het soort boekje waardoor men zich realiseert dat mensen in de jaren dertig, net zoals nu, niet precies wisten wat de termen links en rechts nou precies inhielden - laat staan welke van de twee de wereld nou naar de verdorpenis zou gaan helpen. Het essay *My country right or left*, voor het eerst gepubliceerd in het najaar van 1940, ontkracht daarnaast nog een in mijn ogen veel schadelijkere illusie, namelijk dat je vóór de Tweede Wereldoorlog tenminste nog kon sterven voor een duidelijk, helder ideaal. Zo'n ideologie waar een mens tenminste nog wat aan had, het Marxisme of zo. Zoals George Orwell het essay zelf inleidt: *contrary to popular belief*, gebeurde er vroeger eigenlijk net zo weinig als nu. Ik vind dat prettig, dat soort wijsheden.

Maar gezien dit natuurlijk een kookcolumn is zal ik de rest van mijn woorden wijden aan het essay waarnaar de bundel is vernoemd, *In defence of British cooking*. Het is een kort essay van in totaal drie pagina's. Orwell merkt om te beginnen op, dat de Britse keuken dan wel bekend mag staan als de slechtste keuken ter wereld, maar dat dit volgens hem een grove leugen is, afkomstig van de Fransen uiteraard. Deze stelling

onderbouwt hij vervolgens door de resterende tweeënhalve pagina op te noemen wat hij allemaal lekker vindt. Hij wijdt een hele paragraaf aan verschillende manieren om aardappels te bakken, en ook de neiging van de Britten om alles in puddings en pies te stoppen is iets waar Orwell erg trots op is. Geen speld tussen te krijgen.

Toad in a Hole

Dit recept is heel makkelijk en je zult je er waarschijnlijk misselijk aan eten.

Ingredienten:

- Zes worstjes, gewoon die je lekker vindt
- 125 gram bloem
- 2 eieren
- 150 mL melk
- 150mL water
- theelepel mosterd
- zout, peper, nootmuskaat

Meng het water, melk, eieren, en bloem. Voeg dan de nootmuskaat, mosterd, zout en peper naar smaak toe. Laat het mengsel een kwartier rusten en verhit de oven tot 220 graden. Vet een ovenschaal in met boter en zet het in de oven tot de schaal gloeiend heet is. Doe het mengsel in de schaal en leg de rauwe worstjes erin. Zet terug in de oven voor 20 tot 30 minuten. Het deeg moet er goud uit zien. Serveer met groene sla. 🍴

boeken engels frans reportages
aanbiedingen interviews
www.athenaeum.nl
youtube lezingen
webshop signeren facebook agenda
tijdschriften